

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

Memoár a második vonalból

Ifjabb Tömpe István emlékiratai

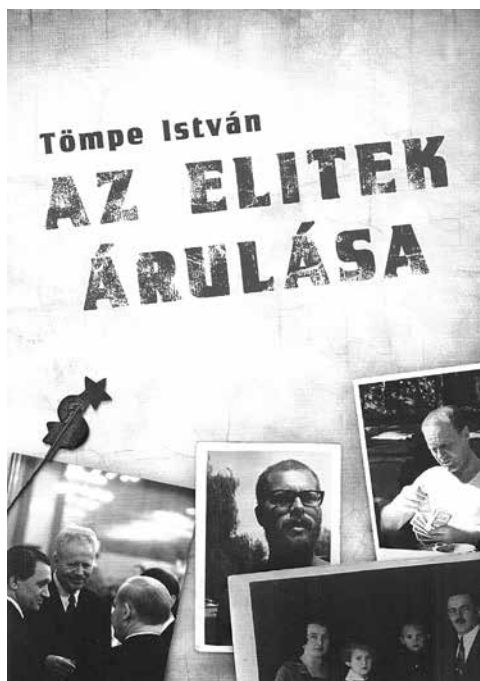

„Nézd csak Pista, van, akivel kártyázok, van, akivel vadászok, van, akivel politizálok. Veled nem politizálok.” Ezeket a szavakat Kádár János intézte Tömpe Istvánhoz, az MSZMP Központi Bizottsága tagjához, egykori belügy- majd földművelésügyi első miniszterhelyetteshez, utóbb a Magyar Rádió és Televízió elnökéhez egy társasági vadászatot követő vacsorán. Ennél szemléletesebben aligha érzékeltethető a „második vonal” lényege. Azokat a vezetőket soroljuk ide, akik a pályájuk során legfeljebb államtitkári, miniszterhelyettesi, KB-osztályvezetői beosztásig jutottak, emellett akár központi bizottsági tagok és/vagy parlamenti képviselők is lehettek. Mindez azonban csak látszat: e szint lényege ugyanis a soha el nem érhető abszolút hatalom ígéretében rejlett. Pozíciójuk nem azt jelentette, hogy beleszólhatnak felső döntésekbe, hanem épp a fordítottját: azért kaptak bizalmat, mert feletteseik tudták, hogy soha nem fognak beleszólni. Felülről kihasználták őket, alulról félték tőlük. A bizalom alapját a legfelső vezetőkhez, olykor kifejezetten Kádár Jánoshoz fűződő korábbi – különösen 1945 előtti – viszony, a közös munkásmozgalmi gyökerek jelentették.

A „második vonal” fogalmát Földes László KB-tag, egykor nagyhatalmú külkereskedelmi, belügy- majd mezőgazdasági miniszterhelyettes legitímálta, amikor *A második vonalban* címmel publikálta memoárját (Kossuth Könyvkiadó, 1984). Az e körbe tartozó személyek emlékirat-írási hajlandó-

sága ekkortájt kezdődött és a rendszerváltás után sem apadt el, sőt, újabb szerzőkkel bővült. Voltak közöttük gazdasági vezetők, mint a bankvezér Fekete János (*Fekete bárány?* Print City Kiadó, 1999) vagy az agrárpolitikus Keserű János (*Parasztorsfordítók* között. Napvilág Kiadó, 2007); katonai vezetők, mint Uszta Gyula (*A jót akarni kell.* Zrínyi Katonai Kiadó, 1989) vagy Mórocz Lajos (*Kiskatonától a vezérezredezisig.* Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2007). Akadtak diplomaták, mint a később kormányiszóvivő Bányász Rezső (*Ami a rejtjeltáviratokból kimaradt.* Pelikán Kiadó, 1993; *Ne löjetelek a szóvivőre.* Progressio Kiadó, 1999) vagy Erdős André (*Sorsfordító esztendő.* Korona Kiadó, 2004); értelmiségiek, mint az orvos Farádi László (*Diagnózis az életemről.* Gondolat Könyvkiadó, 1983) vagy a pedagógus Beke Kata (*Jézusmária, győztünk!* Belvárosi Könyvkiadó, 1993).

A most ismertetett kötet azért egyedülálló, mert nemcsak a szerző érkezett a második vonalból, de a gyermekkorát is ilyen közegű politikusszaládban töltötte. (Recenzióink kezdő sorait a könyvből idéztük.) Ifjabb Tömpe István közigazdász, a rendszerváltás éveiben vagyongazdálkodási kormánybiztos és pénzügyminiszter-helyettes, később bankvezető, majd a MÁV elnöke. Szakpolitikus pályája olyan erőterben ívelt, amelyet a nemzedékek egyensúlya mellett a szakmai szempontok egyre erősödő dominanciája határozott meg. (Ez a jelenség a pályatárs Németh Miklós emlékirataiban is nyomon követhető: Oplátka

András: *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke”.* 2014). A nemzedékek közötti konfliktusok erősödését a 70-es évek végétől csőd felé rohanó ország egyre feszítettebb tempója, s az ezzel párhuzamos kádercserék felgyorsulása jelezte. Az 1910-es (Kádár, Aczél, Gáspár, Losonczi) és 1920-as (Németh Károly, Óvári, Havasi, Sarlós) években született generáció 1987/88-ig hatalmon maradt, mint a kifulladás és megbukott proletárdiktatúra utolsó mohikánjai. Mellettük az 1930-as évek generációja az 1985-ös XIII. pártkongresszus után nyert teret: Grósz, Berecz, Pozsgay, Horn, Szűrös, Horváth István. Nekik jutott a hatalom megtartásáért vívott – végül is sikertelen – reformharc kétes dicsősége. Nem maradt kifutási idejük, mert nyomukban loholtak az 1940-esek, de a rendszerváltozáskor éppen nyugdíjba mehettek (Horn kivételével, aki az MSZP élén később választást nyert). Az 1940-es generáció 1987-től tört az élre, tagjai – apparátusi tapasztalatokkal felvértezve – szerencsésen ötvözték a politikai megbízhatóságot a szakértelemmel: Németh Miklós,

Medgyessy Péter, Csehák Judit, Békesi László, Horváth Ferenc, Kemenes Ernő, Iványi Pál és mások (néhányan pár év múlva visszatértek a politikába). Szemük előtt célként legfeljebb a békés átmenet megvalósításáért remélt elismerés délibábos látomása lebeghetett, politikai bukásuk kettétörte aktív életpályájukat. Ehhez a nemzedékhez tartozott ifjabb Tömpe István, mint ahogy pl. az első vonalbeli szülőkkel rendelkező Apró Piroska és ifj. Marosán György is, akik szintén a 80-as évek végén emelkedtek a kormányzat második vonaláig.

Tömpe kötete tizenkét fejezetből áll, amelynek első fele családtörténet (*Háttér, Mese a születésemről, Anyám útja, Apámék, Gyermekkorom, A fiatalok*). A mikrotörténelmi nézőpontú, olykor anekdotázó családi história a partiumi gyökerű anyai és a szepességi származású apai rokonság kor- és jellemrajza. Az apai ág több szálon kapcsolódik a nyugat-európai munkásmozgalom és a hazai ellenállás csomópontjaihoz. Az óvodás- és iskoláskor (benne '56-tal) a kádergyermek-lét anatómiája. Ehhez hasonló látülethez a memoárokban alig van példa, talán csak Révai József (Révai Gábor: *Bemutakozásaim története*. Kalligram Könyv- és Lapkiadó, 2012) és Aczél György (Varga Ágota: *Aczél-történetek*. Alexandra Kiadó, 2013) gyermekeitől olvashatunk ilyet. Az egyetemi évek – tanévkezdés a Közgázon a csehszlovákiai bevonulás után két héttel – tele daccal és lelkesedéssel: szakkollégium alapítás, mozgalmi munka és persze a tudomány felfedezése.

Az utolsó öt fejezet a szakmai karrier (*A Gazdaságkutató Intézet, Moszkva és Genf, Államigazgatás, A rendszerváltás, Bankok és vasút*). Tömpe rögtön mély vízbe ugrott, közel a gazdaságirányítás sűrűjéhez. Aztán doktori aspirantúra Moszkvában, amelynek révén a szovjet valóság tanulsággá válik. Ellenpólusként a genfi Európai Gazdasági Bizottság – nyugati életkép, közélet. 1983-ban hazatér kormányzati gazdasági munkára, 1989 őszétől pénzügyminiszter-helyettes, majd az újonnan szervezett Állami Vagyonügynökség első igaz-

gatója. Így éli át a rendszerváltozást. Tömpe a krízishelyzeteket is megfelelő távolságtartással, inkább értelemmel, mint érzelemmel ábrázolja, jóllehet karrierje megtört. A magánszektorban kap helyet, s a Horn-kormány idején lép újra állami szolgálatba. Meglepetésére egyszer csak a MÁV élén találja magát – a vasút aztán évekre elkíséri.

A fordulópont – a kötetben és az életútban is – a VII. fejezet: *Tömpe András végez magával.*

A szerző nem titkolja, hogy számára nagybátyja, Tömpe András volt a példakép. Az egykori spanyolos kommunista, aki a háború után tizenkét évig a szovjet hírszerzés dél-amerikai rezidenseként a család számára sem ismerhető módon (tabu) kimaradt a Rákosi-korszak eseményeiből. Amikor hazatért, Kádár megörült, de nem sokáig, mert e különc mérnök-tábornok komolyan vette az „eszmét”. Funkcióiról sorra lemondott, ha azt érezte, a felsőbb döntésekkel nem tud azonosulni. Ennek súlyosságát akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk: a pártállamban a lemondás intézménye tiltott volt, a megbízást a párt adta, és csak az vehette vissza. Tömpe András előbb a KB-osztályvezetéstől lépett vissza (a volt ÁVH-sokat érintő 1962 utáni megbocsátások miatt), 1968-ban pedig alig másfél éves berlini nagyköveti állásáról köszönt le, a csehszlovákiai bevonulással való egyet nem értése okán (e tekintetben egyedüli politikusként a magyar közéletben). Ezután visszatért a diplomáciai kitérője előtti könyvkiadói területre. Itt került sor arra a pártfegyelmi eljárásra, amelyet elbocsátott munkavállalója indított Tömpe ellen, aki a helyzet erkölcsi tarthatatlanságát – és az általa képviselt eszmerendszer csődjét – felmérve főbe lőtte magát.

Tömpe András tragikus kálváriáját korábban – külön fejezetben – Moldova György írta meg a Magvető-igazgató Kardos Györgyről szóló könyvében (*Aki átlépte az árnyékát.* Urbis Könyvkiadó, 2001). Az eset önmagán túlmutató jelentőségű. A magyar társadalom a 70-es évekre végképp meghasonlott. A belső elidegenedés ekkor érte el azt a fokot, amikor az öngyilkosság valós probléma-megoldási eszközként merült föl. A politikai és közle-

ti öngyilkosságok „fénykorát” éppen a 70-es évek jelentették: Tömpe András mellett Nagy Miklós művelődésügyi miniszter, Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes, Péter György KSH-elnök, Pécsi Ferenc MTI-vezető. A sors különös fintora, hogy ifjabb Tömpe István éppen nagybátyja öngyilkosságának évében lépett be nyári gyakorlatra a később a rendszerváltozás egyik szellemi bölcsőjeként elhíresült Gazdaságkutatóba, amely a diploma megszerzése után első munkahelye lett – vajon hihetett-e a szocializmusban ilyen körülmények között? Az olvasó megtudja.

Az amerikai kritikai szociológia jeles alakja, C. Wright Mills *Az uralkodó elit* című könyve magyarul 1962-ben jelent meg. Tömpe István egyetemi hallgatóként találkozhatott vele, s vélhetően hatott is rá: éppen ilyen kritikus hangnemet használ a mindenkori elitek felelősségét illetően. Könyve kettős síkú: „második vonalas” szocializációja összefolyik saját, „második vonalbeli” pályájával – bár ez utóbbi elsősorban szakmai, és csak részben politikai alapú. Emlékei, elemzései, eszmeifuttatásai mind a rendszerváltozás előtti, mind az azt követő időszakról forrásértékek.

(*Tömpe István: Az elitek árulása. Noran Libro Kiadó, Budapest, 2015. 456 o. ISBN 978-615-5513-08-4*)